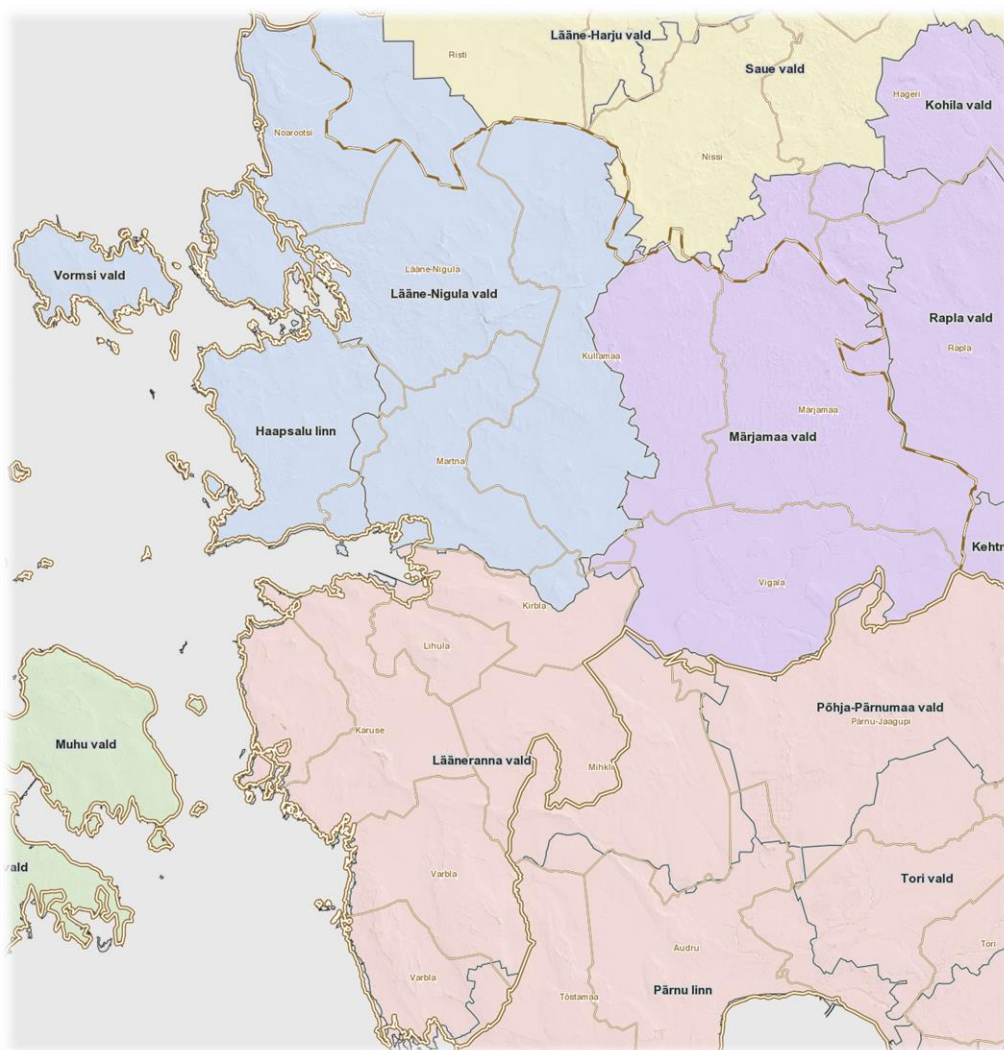

Ajaloolise Läänemaa looduslike pühapaikade inventuur arhiiviallikate põhjal: Noarootsi kihelkonna pühapaigad Lääne maakond

Lõpparuanne

Töö nr: 1898MT1

Tartu 2019

Tööd on rahastanud Keskkonnainvesteeringute Keskus ja Muinsuskaitseamet

KESKKONNAINVESTEERINGUTE
KESKUS

MUINSUSKAITSEAMET

Töö on teostanud AB Artes Terrae OÜ, MTÜ Eesti Kohapärimuse Keskus ja Tartu Ülikool

Tellijaja: Muinsuskaitseamet

Projekti juht: Mart Hiob, PhD

Autorid: Reeli Reinaus, MA

Mart Hiob, PhD (Osmussaarel ohvrikivi inventeerimine)

Töörühm: Mari-Ann Remmel, MA (MTÜ Eesti Kohapärimuse Keskus)

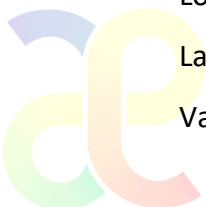
Jüri Metssalu, MA (MTÜ Eesti Kohapärimuse Keskus)

Kristel Kivari, PhD (Tartu Ülikool)

Lona Päll, MA

Laura Mäemets, MA

Valdo Valper, MA

Sisukord

1. Töörühmalikmete nimi ja roll inventeerimisel	5
2. Välitööde toimumise ajakava	5
3. Ettevalmistustöödele, inventuuridele ja järeltöödele kulunud aeg.....	5
4. Ülevaade töö tulemuslikkusest	5
5. Inventeeritud kohad.....	6
6. Üldine hinnang kohaliku rahvastiku järjepidevusele	7
7. Tööde käigus ettetulnud probleemid.....	7
8. Töörühma ettepanek kaitse alla võtmise kohta.....	7
9. Kasutatud kirjandus ja käsikirjad.....	8

1. Töörühmalikmete nimi ja roll inventeerimisel

Erinevatel tööetappidel osalejad:

Reeli Reinaus (arhiivitööd, välitööde ettevalmistamine, välitööd, teabepäeval osalemine, aruande kirjutamine, järeltööd). Mart Hiob inventeeris Osmussaarel.

2. Välitööde toimumise ajakava

<i>Kuupäev</i>	<i>Küla, linn, alevik</i>	<i>Inventeeritud objektid (sh leidmata või hävinud), intervjuud vms</i>	<i>Osalejad</i>
18.05.2019	Paslepa, Lyckholm, Sutlepa	Paslepa ohvrikivi, Lyckholmi ohvrikivi, Sutlepa ohvrikivi.	Reeli Reinaus
27.07.2019	Osmussaare	Osmussaare ohvrikivi	Mart Hiob
01.09.2019	Lyckholm	Vönnussaare Truumanni kivid	Reeli Reinaus
26.09.2019	Kudani, Paslepa, Österby, Sutlepa	Kudani püha allikas, Paslepa raviallikas, Österby püha allikas. Teabepäev Sutlepa Vabaajakeskuses	Reeli Reinaus

3. Ettevalmistustöödele, inventuuridele ja järeltöödele kulunud aeg

Ettevalmistustööd: 20 tundi.

Välitööd koos teabepäevaga: 27 tundi.

Järeltööd: 15 tundi.

Kokku: 62 tundi.

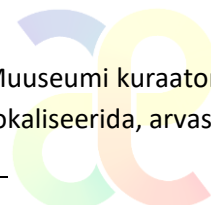
4. Ülevaade töö tulemuslikkusest

Arhiivandmete, kirjalike väljaannete ja kaardandmete analüüsi tulemusena leidsin Noarootsi kihelkonnast **11** potentsiaalselt pühapaiga teadet, mida hakkasin lähemalt uurima.

Paistab, et kõige paremini on säilinud Noarootsis kivid. Kõik pärimuses mainitud kivid olid tõepoolest ka leitavad. Välja arvatud Odini hauda tähistav kivi, kuid selle kohta polnud otseselt pärimust, mis oleks seda sidunud rituaalse tegevusega. Teateid objektide kohta oli tegelikult nagunii väga vähe. Hävinud olid ka pühad puud. Üks murdus 1960-ndate lõpu suures tormis ja teine teade oli tegelikult pigem ebausutav, võib-olla seotud ka eelmise teate pärnaga, kuna Aulepa ja Riguldi on naaberkülad.

Allikad olid kahjuks kõik hävinud, välja arvatud üks, mille puhul võib arvata, et kevaditi siiski võib sellest piirkonnast allika eest leida. Kuna rohkem allikaid külas nimetada ei osatud, siis võib vist üsna kindlalt väita, et varemalt on seda allikat kasutatud ravimiseks.

Osmussaarelt sai leitud ka üks uus, pärimuses kajastamata ohvrikivi. Rannarootsi Muuseumi kuraator Jorma Friberg, kes aitas mitmel juhul nappide kohakirjeldustega teadete asupaiku lokaliseerida, arvas,

et Odini kivi see ei ole, kuid muud infot ta ka kivi kohta jagada ei osanud. Ent kuna kivil olev lohk oli kaetud suure hulga müntidega, siis sai see ohvrikivina inventeeritud.

Kokku sai Noarootsis inventeeritud **6** kohta, mis on protsentuaalselt rohkem kui pool pärimusteadete koguarvust.

5. Inventeeritud kohad

Inventeeritud kohtade nimekiri:

- 1) **Ohvrikivi**, Lyckholmi küla
- 2) **Truumani kivid**, Lyckholmi küla
- 3) **Ohvrikivi**, Paslepa küla
- 4) **Raviallikas**, Paslepa küla
- 5) **Suur Patstain**, Sutlepa küla
- 6) **Ohvrikivi**, Osmussaare küla

Perspektiivikad või välitöödel leidmata jäänud kohad (puudulike või vastuoluliste lähteandmete vm asjaolude tõttu), mille kohta võiks veel täiendavalt andmeid uurida ja kaaluda ka väliuuringuid (lisaks jäid kokkuleppeliselt inventeerimata võimalikud kabelikohad):

- 1) **Pulmakivi**, Einbi küla – objekt pole otseselt pühapaik, kuid folkloorset siiski olulise tähtsusega. Koordinaadid: X: 6538580,0; Y: 468349,1

Hävinud või väheperspektiivikad kohad:

- 1) **Ohvripärn**, Aulepa küla. Hävinud 1967. aasta tormis. Asunud perekond Pärnaste õues.
- 2) **Püha allikas**, Kudani küla. Voldemar Pigul (s. 1945) sõitis poisikesena Kudani allikas hobuse joogikünaga ringi. Maaparandusega hävis see ära u. 1970ndatel. Info saadud telefoni teel, 2019.09.06. Allikas asus Kudani teeristist külapoole minnes vasakut kätt magistraalkraavi ligidal metsa ja põllu läheduses. Koordinaadid: X: 6545748,9; Y: 471658,7
- 3) **Odini haud**, Osmussaar. Kivi hävitatud väidetavalt nõukogude sõjaväelaste poolt.
- 4) **Surmapuu**, Riguldi küla. Üks teade ühe ööga kasvanud lehtpuust, mille hävitamine toob surma. Pole rohkemat infot, teate tõeväärtus on samuti madal.
- 5) **Püha allikas**, Österby küla. Arvatavasse allika asukohta on kuivenduskraav kaevatud. Koordinaadid: X: 6539092,6; Y: 471422,5

Kogu info pärineb Rannarootsi muuseumi kuraatorilt Jorma Fribergilt. Käisin samuti ise Kudani ja Österby allikaid otsimas.

6. Üldine hinnang kohaliku rahvastiku järjepidevusele

Noarootsi poolsaart on varem asustanud rannarootslased, kellest suur osa teise maailmasõja ajal lahkus Rootsi. Seega on suuresti järjepidevus katkenud. Samuti pole sellest piirkonnast kuigi palju kogutud varemalt pärimust, kuna võib arvata, et kogumise üleskutsed kas ei jõudnud rannarootslasteni, otsustavaks sai keelebarjäär või antud temaatika lihtsalt ei kõnetanud neid.

7. Tööde käigus ettetulnud probleemid

- Kui läheneda küsimusele täiesti subjektiivselt, siis minu kui inventeerija jaoks oli kõige suuremaks probleemiks see, mida teha olukorras, kus arhiiviteadete järgi justkui tundub olevat leitud õige paik, kuid ükski kohalik ei oska selle paikapidavust kinnitada ning samuti ei ole maastikul mingeid tähiseid, mille järgi võiks otsustada, kui suure maa-alaga on varemalt olnud pühapaiga näol tegu. Palju kasu ei ole enamikul juhtudel ka vanadest kaartidest, kus paljudel juhtudel on küll hiiemetsa kohal tõepoolest ka varemalt mets olnud, aga kas terve see mets on olnud hiis või mingi kitsam piirkond sellest, jääb siiski enamikul juhtudel vastuseeta.
- Iseloomulike elementide jaotusest „elustik“ võiks jääda loetelust välja. Kuna inventeerimas käiakse sageli ka ajal, kui isegi objekti kõrval olevaid lehtpuid on raske määrata, siis pole mõtet rääkidagi taimestikust. Ja kui elustiku all pidada silmas loomi, siis selleks on aeg napp, et teha mingeid vaatlusi. Juhuslikult kohatud hiir või sisalik või kuulnud kägu ei anna inventuurilehele pühapaiga kui sellise kontekstis midagi juurde, pigem vähendab selle tõsiseltvõetavust. Kui pühapaiga läheduses näeb inventeerija tõepoolest midagi eriskummalist, on ilmne eeldada, et ta kirjutab sellest punkti „inventeerijate märkus“ all.
- Allikad. Raske on öelda, millal on allikas hävinud, kuna palaval suvel kuivab aeg-ajalt ära ka mõni muidu üsna veerohke allikas. Samuti, kui minna allika juurde kevadel, on keeruline öelda, kas tegu on lume sulamisest tingitud veega või on allikas tõepoolest läbi aasta aktiivne. Ilmselt siinkohal mingit üldist suunist välja tuua ei ole võimalikki.
- Üldiselt on endiselt harjumatu paikade hindamiseks kohaldatud hinnanguskaala, kus väikseim number tähistab positiivseimat hinnangut.
- Punkt „Üldine hinnang kohaliku rahvastiku järjepidevusele“. Jääb arusaamatuks, mille alusel peaks inventeerija midagi arvama kihelkonna elanikkonnast isegi siis, kui ta kohtuks ja intervjuueeriks isegi umbes paarikümnet inimest. Täiesti ebavajalik punkt nii inventeerijatele kui ka ilmselt Muinsuskaitseameti töötajatele.

8. Töörühma ettepanek kaitse alla võtmise kohta

Töörühma ettepanek riikliku kaitse alla võtmiseks:

- 1) **Ohvrikivi**, Lyckholmi küla – Noa_Lyckholm_01;
- 2) **Truumani kivid**, Lyckholmi küla – Noa_Lyckholm_02;
- 3) **Ohvrikivi**, Paslepa küla – Noa_Paslepa_01;

- 4) **Suur Patstain**, Sutlepa küla – Noa_Sutlepa_01;
- 5) **Ohvrikivi**, Osmussaare küla – Noa_Osmussaare_01.

Töörühma ettepanek registreerida pärandkultuuri objektidena:

- 1) **Pulmakivi**, Einbi küla;
- 2) **Raviallikas**, Paslepa küla – Noa_Paslepa_02.

9. Kasutatud kirjandus ja käsikirjad

- Eesti Keele Instituudi kohanimekartoteek
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolise Arhiivi kartoteek
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi fotoarhiiv
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi kohapärimuse andmebaas Koobas
- Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi Kohapärimuse kaardirakendus Maa-ameti kaardiserveris (muuhulgas ajaloolised kaardid, kultuurimälestised, looduskaitseobjektid, pärandkultuuriobjektid)
- Johansen, Paul (1951). *Nordische Mission, Revals Gründung und die Schwedensiedlung in Estland*. Stockholm.
- Jung, Jaan (1910). *Muinasaja teadus eestlaste maalt III. Kohalised muinasaja kirjeldused Tallinnamaalt*.
- Rahvusarhiivi kaartide infosüsteemi digiteeritud kaardid
- Tartu Ülikooli arheoloogiakabineti andmebaas